

Orta Asya'daki Ekonomik Gelişmeleri Bağlamında Türkiye'nin Kazakistan ile İlişkilerine Genel Bir Bakış

Ph.D. Candidate Tuğçe Uzun Kocamış (İstanbul University, Turkey)

Ph.D. Candidate Serdar Kuzu (İstanbul University, Turkey)

Emre Aksu (İstanbul University, Turkey)

An Overview of Relations between Turkey and Kazakhstan in Light Of Economic Developments in Central Asia

Abstract

Kazakhstan is in a distinctive position among other Central Asian Republics due to its rich economic resources. It has the highest per capita GDP. Turkey is the first country to recognize the independence of Kazakhstan. Kazakhstan is the major strategic partner of Turkey in Central Asia. Due to its active and constructive approach, its importance has been increasing in Turkey's foreign policy. Turkey, having qualified human resources, technology know-how, and international experience, is capable of supporting Central Asian countries in various areas. When their economy, production structure, export and import demands are compared with Turkey, we may see a great collaboration opportunities to complement each other. Due to the common history, ethnics, and culture, Turkey has become the strategic partner for Kazakhstan. Turkey is also an important market for Kazakhstan as it has a continuously developing industry, increasing consumer expenses, and growing export potential.

JEL codes: F43, A13, F00

1 Giriş

Sahip olduğu ekonomik kaynaklar bakımından Kazakistan, Türk Cumhuriyetleri içinde ayrı bir konumda bulunmaktadır. Kazakistan, sahip olduğu ekonomik kaynaklar itibarıyla, Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri içerisinde en yüksek kişi başı GSYH ve aylık ücretlere sahip ülkedir. Türkiye, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Kazakistan, Türkiye'nin Orta Asya'da başlıca ortağıdır. Türk dış politikasında Kazakistan'ın yeri ve ağırlığı, Kazakistan'ın aktif, aynı zamanda yapıcı ve bütünleştirici dış politikası sayesinde giderek artmaktadır. Türkiye sahip olduğu nitelikli insan gücü, teknolojik bilgi birikimi, uluslararası ilişkilerdeki tecrübesiyle Türk Cumhuriyetlerine çeşitli alanlarda fayda sağlayacak yetkinliktedir. Türkiye, ortak geçmiş, ortak etnik yapı ve ortak kültürel özellikleri ile Kazakistan için Avrasya'da işbirliğini geliştirebileceği stratejik ortaklardan birisi olma potansiyeline sahiptir. Sürekli gelişen sanayisi, artan tüketim harcamaları ve büyüyen ihracat potansiyeli ile Türkiye aynı zamanda Kazakistan için önemli bir pazar olmaya adaydır.

Çalışma, ekonomik gelişmeler paralelinde dönüşüm süreci incelenecek, bölgesel ve küresel gelişmeler ışığında gelecekle ilgili bakış açısına yer verilecektir. Son olarak, Kazakistan-Türkiye ekonomik ilişkilerindeki gelişmelerin çağdaş Kazakistan'ın küresel sistemle bütünleşmesi üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

2 Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkileri

Türk Cumhuriyetleri sahip oldukları ham petrol, doğal gaz, endüstriyel hammaddeler yanında sınırlı sayıda sanayi ürünleri ihraç edebilecek durumdadır. İthal etmek ihtiyacında oldukları ürünler ise basta temel besin maddeleri olmak üzere genel olarak tüketim mallarıdır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin ekonomileri, üretim yapıları, ihracat potansiyelleri ve ithal etmek istedikleri maddeler bakımından kıyaslandığında birbirlerini tamamladıkları görülmektedir (Bal, Yayar ve Karkacier, 2009:9)

Tablo 1'deki indeks ve yüzdelere incelendiğinde 10 yıllık süreçte Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine toplam ihracatı % 910 artmıştır. Türkiye'nin 5 ülkeye yönelik ihracat toplamı 2001 yılında 573 milyon dolar iken, 2004 yılından itibaren önemli artışlar göstererek, 2011 yılında 5.215 milyon dolara ulaşmıştır. Bu artışta, Türk Cumhuriyetlerine yönelik ihracat ve yatırım faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla verilen Eximbank kredilerinin etkili olduğu belirtilmektedir.

2001 yılında bölgede yaşanan krizlerin etkisiyle 2000 yılında 573 milyon dolar olan toplam ihracat %2,7 gerileme ile 557 milyon dolara düşmüştür. Tablo 2 verilerinden de görüldüğü gibi, 2001 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Türk Cumhuriyetlerine ihracatın payı % 1,78'dir. 2011 yılında bu oran %3,74 olmuştur. Bağımsızlıktan sonra bu ülkelere olan ihracattaki artışa rağmen toplam ihracattaki paylarında azalma söz konusudur.

2001 yılında Türkiye'nin ihracatında en büyük pay Azerbaycan ve Kazakistan'ındır. 2011 yılında bu sıralama değişmiştir. 2001 yılında Azerbaycan'ın payı %40,41, Kazakistan'ın payı % 21,49 iken 2011 yılına gelindiğinde ihracatta en büyük pay Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ındır. 2011 yılında Azerbaycan'ın payı %

40,95, Kazakistan'ın payı % 18,81 olmuştur. Kazakistan'a yapılan ihracatımızda gerileme olurken Türkmenistan'a yapılan ihracat oranının arttığı görülmektedir.

Tablo 4'deki indeks ve yüzdeler incelendiğinde 10 yıllık süreçte Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine toplam ithalatı % 2051 kat artmıştır. Türkiye'nin 5 ülkeye yönelik ithalat toplamı 2001 yılında 283 milyon dolar iken, 2004 yılından itibaren önemli artışlar göstererek, 2011 yılında 5.794 milyon dolara ulaşmıştır.

2011 Yılı itibarıyla en çok ithalat yapılan ülke Türk Cumhuriyetlerinden yapılan ithalatın % 52,13'üne sahip olan Kazakistan'dır. Genel olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden ithalatı, bu ülkelere olan ihracatından daha düşük seviyede seyretmektedir. Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'nin dış ticaretinin henüz istenilen düzeyde gerçekleşmediği ortadadır.

Kriz sonrasında Türk Cumhuriyetleri gümrük duvarlarını yükselterek ithalata kısıtlama getirmiş ve ulusal ekonomilerini güçlendirmeye yönelik önlemlerle birlikte ithal ikameci bir politika izlemiştir. Sahip olduğu ekonomik kaynaklar bakımından Kazakistan, Türk Cumhuriyetleri içinde ayrı bir konumda bulunmaktadır. 1992 yılından itibaren gelişimi ile dünya ülkeleri arasındaki itibarını yükseltmiş, yine bu dönemde yapılan bazı ekonomik reformlar ile basta petrol olmak üzere pek çok sektöre ilişkin dış yatırımların ülkeye yönelmesi sağlanmıştır. (Bal, Yayar ve Karkacier, 2009)

Ülkeler	Azerbaycan		Kazakistan		Kırgızistan		Özbekistan		Türkmenistan	
	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks
2001	225	100	120	100	17	100	90	100	105	100
2002	231	102,76	160	134	24	138	94	104	110	105
2003	315	140,09	234	195	41	236	138	154	170	162
2004	404	179,36	356	297	75	431	145	162	215	204
2005	528	234,48	460	384	90	516	151	168	181	172
2006	695	308,73	697	582	132	762	176	196	281	267
2007	1.048	465,2	1.080	901	181	1045	226	251	340	323
2008	1.667	740,41	891	743	191	1103	337	376	663	630
2009	1.399	621,38	633	529	140	807	279	311	945	898
2010	1.550	688,46	819	684	129	745	283	315	1.140	1083
2011	2.065	916,9	948	792	181	1041	355	396	1.494	1419

Tablo 1: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İhracatı (Milyon USD) Kaynak: TUIK:2012

Ülkeler	Türk Cumhuriyetleri	Türkiye'nin	Toplam İhracat
Yıllar	Toplam İhracatı	Toplam İhracatı	İçindeki Pay (%)
2001	557	31.334	1,78
2002	619	36.059	1,72
2003	899	47.253	1,90
2004	1.194	63.167	1,89
2005	1.409	73.476	1,92
2006	1.982	85.535	2,32
2007	2.874	107.272	2,68
2008	3.749	132.027	2,84
2009	3.397	102.143	3,33
2010	3.921	113.883	3,44
2011	5.043	134.972	3,74

Tablo 2: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İhracatının Toplam İhracatındaki Payı (Milyon USD)

Ülkeler	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan
2001	40,41	21,49	3,11	16,10	18,89
2002	37,37	25,86	3,88	15,14	17,76
2003	35,09	26,02	4,54	15,40	18,95
2004	33,82	29,77	6,25	12,16	17,99
2005	37,47	32,64	6,35	10,72	12,82
2006	35,09	35,16	6,67	8,88	14,20
2007	36,45	37,57	6,31	7,85	11,83
2008	44,47	23,75	5,10	8,99	17,68
2009	41,19	18,65	4,12	8,22	27,82
2010	39,54	20,88	3,30	7,21	29,07
2011	40,95	18,81	3,58	7,04	29,63

Tablo 3: Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye İhracatındaki Payı (%) Kaynak: TUIK:2012.

Ülkeler	AZERBAJYCAN		KAZAKİSTAN		KIRGIZİSTAN		ÖZBEKİSTAN		TÜRKMENİSTAN	
	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks	Değer	İndeks
2001	78	100	90	100	6	100	36	100	72	100
2002	65	82,77	204	226	18	279	75	209	106	148
2003	123	157,03	267	295	11	173	99	276	124	172
2004	136	173,59	442	489	13	212	179	496	176	245
2005	272	348,69	559	619	14	224	261	725	161	224
2006	340	436,07	994	1100	27	435	416	1154	190	265
2007	330	422,2	1284	1421	45	713	614	1703	397	553
2008	928	1189,1	2332	2581	48	760	581	1611	389	543
2009	753	964,11	1349	1493	31	498	413	1146	328	457
2010	865	1108	2471	2735	31	490	861	2389	386	539
2011	1389	1778,3	3020	3343	52	826	940	2607	393	547

Tablo 4: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İthalatı (Milyon USD)

Ülkeler	Türk Cumhuriyetleri		
	Yıllar	Toplam İthalatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki Pay (%)
2001	283	41.399	0,68
2002	468	51.554	0,91
2003	623	69.340	0,90
2004	946	97.540	0,97
2005	1.267	116.774	1,09
2006	1.967	139.576	1,41
2007	2.669	170.063	1,57
2008	4.279	201.964	2,12
2009	2.874	140.928	2,04
2010	4.615	185.544	2,49
2011	5.794	240.834	2,41

Tablo 5: Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İthalatının Toplam İthalatındaki Payı (Milyon USD)

Ülkeler	AZERBAJYCAN	KAZAKİSTAN	KIRGIZİSTAN	ÖZBEKİSTAN	TÜRKMENİSTAN
	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer
2001	27,64	31,98	2,23	12,76	25,39
2002	13,82	43,58	3,77	16,11	22,73
2003	19,67	42,78	1,75	15,96	19,84
2004	14,33	46,76	1,42	18,90	18,59
2005	21,48	44,10	1,11	20,63	12,68
2006	17,31	50,51	1,40	21,14	9,65
2007	12,35	48,11	1,69	23,00	14,86
2008	21,70	54,50	1,12	13,58	9,10
2009	26,19	46,94	1,09	14,37	11,40
2010	18,75	53,55	0,67	18,67	8,37
2011	23,97	52,13	0,90	16,22	6,78

Tablo 6: Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye İthalatındaki Payı (%)

3 Türkiye ve Kazakistan Ticari-Ekonomik İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında beklenmedik bir şekilde dağılmasından sonra Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Kazakistan'ın tanınması konusunda en hızlı harekete geçen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari – ekonomik ilişkiler Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra başlamış olup, bugün çok önemli bir boyuta ulaşmıştır.

Kazak ekonomisi reel büyüme anlamında 2000 yılında Çin'den sonra en hızlı büyüyen ekonomi olmuştur. Nüfusu sadece 15 milyon olmasına rağmen büyüyen bir ekonomi olma özelliği taşıyan Kazakistan'ın Orta Asya'nın en serbest ekonomisidir. Ülkede petrol, tarım ve hayvancılık alanında büyük bir potansiyel bulunmaktadır (Anonim: 2012).

Birçok iktisadi problemin olmasına rağmen Kazakistan ekonomik perspektif açısından çok avantajlı bir ülkedir. Mesela, topraklarının genişliği açısından dünyada 9. ülke, uranyum üretiminde ise dünya birincisidir. Bol miktarda petrol yataklarının bulunması ülke ekonomisinin hızlı gelişmesinin temel nedenidir. Kazakistan'da turizm, petrol, madencilik, köy işleri ve tarımcılık gibi sahaların geleceği büyüktür. Kazakistan büyük ekonomik atılımı gerçekleştirmek için bütün maddi ve manevi kaynak ve imkanlara sahiptir.

Türk firmalarının Kazakistan'daki faaliyet alanları başta müteahhitlik hizmetleri olmak üzere, gıda, süt ürünleri, tuğla, bakır, demir-çelik, tekstil, dericilik ve petrol gibi geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bu firmalar petrol boru hatlarının belli bölümlerinin inşasında ve bazı bölgelerde petrol arama çalışmalarında önemli işler yapmaktadır (Dikkaya ve Bora. 2006:124). Kazakistan petrol üretiminde, uranyum üretimi ve tarımda dünyada söz sahibidir. Türkiye'nin nükleer santral yapmayı düşündüğü bu dönemde yakıtını Kazakistan'dan alabileceği, petrole ve sadece doğal kaynaklara bağlı dünyada gelişebilen bir kaç ülkeden birinin Türkiye olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye-Kazakistan ilişkilerinin bu alanda da gelişebileceğinin açık bir göstergesidir (Anonim: 2011)

Bölgedeki Türk sermayesinin niteliği ile ilgili olarak öncelikle belirtilmesi gereken inşaat kompleksleridir. Bağımsızlıktan sonraki dönemde Türk özel sektörü güçlü bir şekilde bölge ile yakın ilişkiler kurmaya yönelmiş ve inşaat faaliyetleri alanında yoğunlaşma daha fazla görülmüştür. Bu firmalar, bölgede benzer işler için rekabet eden başka uluslararası firmalarla kıyaslandığında birçok açıdan karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bunun sebepleri; Orta Asya kriterlerine göre işin çok büyük ölçekli ve kaliteli olması, fiyatların nispi olarak düşük olması ve firmaların çeşitli ödeme şekillerine açık olmalarıdır (Interfax Business Report).

4 Sonuç

Günümüzde dünya mal ve para piyasalarındaki istikrarsız durum devam etmektedir. 2008 yılında başlayan dünya krizinin sonuçları bugünkü ekonomik durumu hala olumsuz etkilemektedir. Bölgede. Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'da ciddi ekonomik problemler yaşanabilecektir. Bu ülkelere göre Kazakistan'daki durumunun daha iyi olacağı genel bir görüştür (Anonim:2011)

Kazakistan'ın ekonomisi güçlü bir ülkeye dönüşmesi için çözülmesi gereken problemleri ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Bunlar; ekonominin doğal kaynaklar ihracatına bağlılığı, devlet dairelerinde rüşvetçiliğin yaygınlaşması, ekonominin yenilenmesi veya yapılandırılmasıyla ilgili alınacak kararların yüzeysel veya sistemsiz olması, ülke ekonomisinin Rusya'ya yapısal bağlılığı, icat ve ilim araştırmalarının yeterince desteklenmemesi, para kazanma kültürü ve işletmecilik geleneklerinin zayıflığı, ulusal ekonominin Sovyet dönemindekine gerilemiş olması, kırsal bölgelerin gelişmemiş olması, ilim ve üretim arasındaki bağların olmaması, iç piyasanın sınırlılığı, birçok devlet işletme ve kuruluşlarının hala eski sistem ve değerlerle hareket etmesi şeklinde sıralanabilir.

Kazakistan yabancı yatırımcılar için yeni imkanlar sağlayacak bir ülkedir. Kazakistan, Türkiye ve Rusya gibi Batı ve Asya arasında bulunan, geniş ve çağdaş düşünebilen, yeterince esnek ve iradeli bir siyasi oyuncudur. Kazakistan ekonomik açıdan da geleceği parlak bir ülkedir.

Kısa dönemde bölgesel ekonomik problemlerin çözülmesi için fabrikaların, sosyal altyapıların inşa edilmesi, şehirlerin geliştirilmesi düşünülmektedir. Çünkü bölgesel sorunların çözümü ekonomik gelişimi sağlayacak faktördür. Gelişen bir ekonomi olan Kazakistan ekonomisinde özellikle Finans, Ekonomi ve hukuk dalında uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Küçük ve Orta ölçekli işletmelerin ekonominin motoru olduğu ve bu konuda Türkiye ile işbirliği yolu açıktır. (Anonim:2012)

Kaynakça

- Batmaz, Nihat, 2004. Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar, Bilig, Sayı 29: 83-104.
- F:\ekonomik iliskiler\Deik Deik Atameken Birliği İle Türkiye-Kazakistan Karşılıklı Yatırımlar Forumu.
- Dikkaya, Mehmet Ve Ali Bora,2006. "Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri", Oaka, Cilt:1, Sayı: 2,110-127.
- Gülse Bal, S. , Yayar, R. ve Karkacier, O., 2009, " Türkiye -Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerine Genel Bir Bakış" Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 1, 1-23.
- TÜİK (2012), T.C. Basbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Çeşitli Yıllar, www.tuik.gov.tr, 05.06.2012.
- <http://www.ekoavryasya.net/duyuru.aspx?did=72&Pid=10&Lang=TR>).
- F:\ekonomik iliskiler\Avrasya da Yeni Pazar Oluşturmak - İAÜ - Etkinlik ve Haber Portalı.mht